

انجمن علمی فقه‌بزرای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌بزرای تطبیقی

Volume 2, Issue 2, 2022

Supporting Children Victims of Cyberspace with an Emphasis on Compensation

Seyed Jamal Mousavi¹, Mohammad Rouhani Moghadam*², Maryam Aghaei Bajestani³

1. Ph.D Student, Department of Criminal Law and Criminology, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.

2. Associate Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran. (Corresponding Author)

3. Associate Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 127-137

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0001-8619-507X

TELL: +989125326536

Email: rohani113@gmail.com

Article history:

Received: 25 Mar 2022

Revised: 10 May 2022

Accepted: 26 May 2022

Published online: 22 Jun 2022

Keywords:

Children,

Victims,

Cyberspace,

Compensation.

ABSTRACT

Supporting children who have been victimized in cyberspace is very important because of their vulnerability. The purpose of this article is to examine the protection and compensation of children who have been victims of cyberspace. The current article is descriptive and analytical and has investigated the mentioned subject by using the library method. The findings indicate that the support of children who have been victimized in the cyberspace is done in the form of acknowledgment, criminal support, compensation and social help. Legislator's protections for children who have been victimized in cyberspace are in a few cases such as Clause 9, Article 10 of the Law on Protection of Children and Adolescents, and in other general laws. In addition, compensation for material and moral damage and compensation in the form of providing medical treatment services are the most important methods of compensation for children injured in cyberspace. The compensation method, especially in moral damage, is ambiguous and is left to the discretion of the law. In addition, a specific mechanism has not been defined regarding the government's responsibility in compensating the damages caused to children who have been victimized in cyberspace in the event of the offender's incapacity.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2022 The Authors.

How to Cite This Article: Mousavi, SJ; Rouhani Moghadam, M & Aghaei Bajestani, M (2022). "Supporting Children Victims of Cyberspace with an Emphasis on Compensation". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 2(2): 127-137.

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

دوره دوم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۱

حمایت از اطفال بزه‌دیده فضای سایبری با تأکید بر نحوه جبران خسارت

سید جمال موسوی^۱، محمد روحانی مقدم^{۲*}، مریم آقایی بجزستانی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

۲. دانشیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. دانشیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

چکیده

حمایت از اطفال بزه‌دیده در فضای مجازی به دلیل آسیب‌پذیری آن‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است. هدف این مقاله بررسی حمایت و نحوه جبران خسارت اطفال بزه‌دیده فضای سایبری است. مقاله حاضر توصیفی تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی موضوع مورد اشاره پرداخته است. یافته‌های بر این امر دلالت دارد که حمایت از اطفال بزه‌دیده در فضای سایبری به صورت پذیرش و شناسایی بزه‌دیده، حمایت کیفری، جبران خسارت و مددکاری اجتماعی انجام می‌شود. حمایت‌های قانون‌گذار از اطفال بزه‌دیده در فضای مجازی صرفاً در موارد معدودی چون بند ۹ ماده ۱۰ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان به صورت اختصاصی بوده و در سایر موارد شامل قوانین کلی است. علاوه بر این، جبران خسارت مادی و معنوی و جبران خسارت به صورت ارائه خدمات درمانی پزشکی مهم‌ترین روش‌های جبران خسارت اطفال بزه‌دیده در فضای مجازی است. روش جبران خسارت به خصوص در خسارت معنوی مبهم بوده و به اختیار قانون‌گذار شده است. علاوه بر این، سازوکار مشخصی در خصوص مسؤولیت دولت در جبران خسارت وارده به اطفال بزه‌دیده در فضای مجازی در صورت ناتوانی بزهکار تعریف نشده است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۲۷-۱۳۷

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۵۰۷۷-۸۶۱۹-۰۰۰۱-۰۰۰۰-۰۰۰۰

تلفن: +۹۸۹۱۲۵۳۲۶۵۳۶

ایمیل: rohani13@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۰۴

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۰۲/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۴/۰۱

واژگان کلیدی:

اطفال، بزه‌دیده، فضای سایبری، جبران خسارت.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

با پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات تحولاتی اساسی در زیست انسانی صورت گرفته است. آن دسته از رفتارهای انسانی که به شکل سنتی جرم قلمداد می‌شوند امروز به شکل ترجمه ایده‌های مجرمانه به زبان خاص رایانه و یا از طریق فضای سایبری تحقق می‌یابد. به این ترتیب فضای جدیدی به نام فضای سایبری ایجاد شده است که در آن مرز و محدوده به شکل سنتی معنی ندارد (هیأت مؤلفان، ۱۳۸۰: ۶۸). بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی با توجه به تنوع در شکل آن و افزایش روزافزون آن، مطالعات جدی را در این زمینه به خصوص در زمینه حمایت از اطفال بزه‌دیده فضای سایبری طلب می‌کند، چراکه یکی از مهم‌ترین نیازهای بزه‌دیدگان حمایت از آن‌ها در مقابله با بزهکاران است. مسأله حفاظت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی و مقابله و پیشگیری با اقسام استثمار و سوءاستفاده از کودکان و نوجوانان دغدغه بسیاری از دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی قرار گرفته است. یکی از موضوعات مهم بزه‌دیدگی نحوه جبران خسارت بزه‌دیده است. «مهم‌ترین دغدغه خاطر بزه‌دیدگان جرایم پیش از آنکه اجرای مجازات بزهکار، باشد جبران خسارتی است که از رهگذر وقوع جرم متحمل شده‌اند. به همین جهت جبران خسارت بزه‌دیده نقش بسیار مهمی را در سیاست جنایی دارا است» (توجهی، ۱۳۸۳: ۴۵).

تاکنون پژوهش‌های متعددی در زمینه بزه‌دیدگی کودکان در فضای مجازی انجام شده است: نیما احمدی نژاد و سید مهدی احمدی موسوی، در مقاله‌ای، راهکارهای پیشگیرانه از بزه‌دیدگی جنسی اطفال در فضای سایبری را بررسی کرده‌اند (احمدی نژاد و احمدی موسوی، ۱۳۹۹). مصطفی ایقانی، رضا زهروی و حسین میری نیز در مقاله‌ای، پیشگیری وضعی و اجتماعی از بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی را مورد بررسی قرار داده‌اند (ایقانی و همکاران، ۱۴۰۰). همچنین سید جمال موسوی، مریم آقایی بجستانی و محمد روحانی مقدم،

در مقاله‌ای به بررسی فرآیند بزه‌دیدگی اطفال در فضای سایبری با تأکید بر عوامل اقتصادی پرداخته‌اند (موسوی و همکاران، ۱۴۰۰). در مقاله حاضر اما تلاش شده به بررسی حمایت از اطفال بزه‌دیده فضای سایبری و نحوه جبران خسارت آن پرداخته شود. همین امر نوآوری مقاله پیش‌رو است. سؤال مقاله بدین شکل قابل طرح است که حمایت نحوه جبران خسارت از اطفال بزه‌دیده فضای سایبری چگونه است؟ به منظور بررسی سؤال مورد اشاره ابتدا مفاهیم، بزه‌دیده، کودک بزه‌دیده و خسارت بررسی شده و در ادامه، روش‌های حمایت و نحوه جبران خسارت از کودکان بزه‌دیده در فضای مجازی تبیین و تحلیل می‌گردد.

۱- حمایت از اطفال بزه‌دیده فضای سایبری

بزه‌دیده در واقع کسی است که در نتیجه نقض حقوق و آزادی‌های پذیرفته‌شده، متحمل خسارتی شود. بنابراین قبل از شناخت مفهوم بزه‌دیده باید خسارت را تعریف کنیم. خسارت ممکن است معنوی یا مادی باشد. خسارت معنوی عبارت است از ضرری که متوجه حیثیت و شرافت و آبروی شخص یا بستگان او گردد. حال آنکه خسارت، مادی عبارت است از خسارتی که به بدن شخص یا دارایی او وارد شده باشد (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۲: ۲۶۲). بزه‌دیده شخصی است حقیقی یا حقوقی که در پی وقوع فعل یا ترک فعل مجرمانه، متحمل ضرر مادی، جسمی، روانی و یا معنوی شده، یا در معرض خطر واقع شده و یا به یکی از حقوق اساسی به رسمیت شناخته شده قانونی او لطمه وارد شده است (حاجی ده آبادی، ۱۳۸۵: ۳۴). بزه‌دیده در دو معنای عام و خاص قابل تعریف است. بزه‌دیده در معنای عام، در مفهوم قربانی- شخصی است که با توجه به شرایط و موقعیتی که وی دارد متحمل رفتارها و پیامدهای مشقت‌آور می‌شود که این شرایط متأثر از ریشه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، روانی، اقتصادی، سیاسی و یا حتی طبیعی است (عباچی،

آغاز می‌گردد. با به جریان افتادن فرآیند دادرسی کیفری، حساسیت و ضرورت حمایت از بزه‌دیده در این مسیر آشکار می‌گردد. اهمیت موضوع حمایت از بزه‌دیده و ارتباط تنگاتنگ آن با فرآیند کیفری، ضرورت توجه به نقش و جایگاه بزه‌دیده در این فرآیند و تحقق یک سیاست کارآمد در حمایت از بزه‌دیدگان را نمایان می‌سازد (رابجیان اصلی، ۱۳۸۱: ۴۵)؛ چراکه به دنبال ارتکاب جرم و رخداد بزه‌دیدگی، قربانی به دستگاه عدالت کیفری مراجعه می‌کند و بدین‌سان، بزه‌دیده به‌عنوان یکی از کنش‌گران اصلی پدیده مجرمانه وارد فرآیند دادرسی می‌گردد. کودکان بزه‌دیده به‌محض اولین تماس با نهاد عدالت کیفری، باید اطلاعات شفاهی و کتبی را در مورد حقوق خود و خدمات در دسترس دریافت کنند و مقامات، پلیس دادسرا دادگاه باید وی را نسبت به تمامی حقوقشان از بدو ورود به فرآیند کیفری آگاه سازند و این آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی از اهم وظایف مقامات در مواجهه با کودک محسوب می‌شود (هدایت، ۱۳۹۲: ۵۶).

مطابق آیین‌نامه اجرایی موضوع تبصره ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹، طفل و نوجوان در معرض خطر، فردی است که با توجه به ماده ۳ قانون فوق، در معرض بزه‌دیدگی یا ورود آسیب به سلامت جسمی، روانی، اجتماعی، اخلاقی، امنیت و یا وضعیت آموزشی وی قرار گرفته است. همچنین طفل و نوجوان بزه‌دیده نیز به فردی اطلاق می‌شود که از وقوع جرم متحمل ضرر و زیان شده است. مددکاران اجتماعی مراکز فوریت‌های خدمات اجتماعی پس از شناسایی طفل و نوجوان در معرض خطر یا بزه‌دیده، نسبت به تشکیل پرونده، ثبت مشخصات و سایر اطلاعات وی اقدام می‌نمایند. بعد از پذیرش طفل و نوجوان، چنانچه وی دارای ولی خاص، قیم یا سرپرست قانونی بوده و بازگشت فرد نزد آنان بلامانع باشد، مددکاران اقدام لازم را جهت برقراری ارتباط با اشخاص مذکور، بازگرداندن طفل و نوجوان

بزه‌دیده در معنای خاص شخصی است که متحمل رفتار و فعلی شده است که طبق قانون ارتکاب آن فعل جرم بوده و برای آن مجازات تعیین شده است. آسیب‌های دریافتی بر این شخص ممکن است جسمانی، روانی، عاطفی و یا مالی باشد. در قوانین داخلی تعریفی از کودک بزه‌دیده وجود ندارد. شاید تنها عنوانی را که بتوان به‌نوعی به کودک بزه‌دیده ربط داد ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی است. طبق این ماده «هرگاه در اثر عدم مواظبت یا انحطاط اخلاقی پدر یا مادری که طفل تحت حفاظت او است، صحت جسمانی و یا تربیت اخلاقی طفل در معرض خطر باشد محکمه می‌تواند به تقاضای اقربای طفل یا به تقاضای قیم او یا به تقاضای رئیس حوزه قضایی هر تصمیمی را که برای حضانت مقتضی بداند اتخاذ کند.» در انتهای ماده چند مورد از مصادیق عدم مواظبت و یا انحطاط اخلاقی والدین ذکر شده است. بنابراین کودک بزه‌دیده در ایران هر فرد زیر ۱۸ سال است که یا مورد بزه واقع شده و یا به‌نوعی در حق او کوتاهی صورت گرفته و یا مورد سوءاستفاده واقع شده است. این نگاه حمایت محورانه و تفسیر موسع باهدف مقاله که جنبه حمایتی و پیشگیرانه دارد کاملاً هماهنگ است و نگارنده در خصوص تصویب قوانینی جامع که دربرگیرنده حمایت از کودکان در معرض خطر و به عبارتی کودکان بزه‌دیده در معنای خاص را نیز داشته باشد با توجه به آسیب‌های فراوانی که به کودکان در قبال بزه‌دیدگی وارد می‌شود و به‌نوعی آینده جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، پیشنهاد می‌نماید. در این قسمت تلاش شده حمایت از اطفال بزه‌دیده فضای سایبری بررسی شود. حمایت از اطفال بزه‌دیده فضای سایبری به روش‌های زیر انجام می‌شود:

۱-۱- شناسایی بزه‌دیده، آگهی بخشی و ارائه خدمات مددکاری اجتماعی

از مهم‌ترین مؤلفه‌های حمایت از اطفال بزه‌دیده سایبری، به رسمیت شناختن حق شکایت و طرح دعوی از سوی وی است. با وقوع جرم، ارتباط بزه‌دیده با دستگاه عدالت کیفری

به خانواده، پیشگیری از جدایی و بروز خطر مجدد و ارائه خدمات تخصصی یا حمایت مالی به عمل می‌آورند.

همچنین مددکاران می‌توانند پس از پذیرش، اقدامات لازم را جهت پیشگیری و کاهش آسیب و رفع وضعیت مخاطره‌آمیز انجام دهند و در صورتی که نیاز به معاینه پزشک قانونی یا نگهداری طفل و نوجوان در مراکز تحت نظر سازمان بهزیستی کشور باشد، فرد را به پزشکی قانونی، معرفی و یا مجوز قضایی را جهت نگهداری وی اخذ کنند. ضمن اینکه مددکاران در صورت وجود قرائن دال بر وقوع جرم علیه طفل و نوجوان، علاوه بر انجام اقدامات حمایتی، موضوع را به مرجع انتظامی یا قضایی اعلام می‌نمایند. افزون بر این، طفل و نوجوان در صورت بی‌سرپرستی یا بد سرپرستی، عدم دسترسی به والدین، اولیا یا سرپرست قانونی و یا زندانی بودن آنها، ناتوانی والدین، اولیا یا سرپرست قانونی در نگهداری از وی، وضعیت مخاطره‌آمیز طفل در خانواده، بی‌توجهی و سهل‌انگاری نسبت به طفل و نوجوان یا طرد وی توسط خانواده، حسب دستور قضایی و زیر نظر مددکار اجتماعی در مراکز تحت نظر بهزیستی نگهداری می‌شود.

۱-۲- حمایت کیفری

از مهم‌ترین مؤلفه‌های حمایت از بزه‌دیده، به رسمیت شناختن حق شکایت و طرح دعوی از سوی وی است. تعیین مجازات برای بزه‌کار از دیگر حمایت‌های کیفری از بزه‌دیده است. گرچه در برخی از قوانین داخلی مانند ماده ۶۱۹ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵، ارتکاب جرم علیه طفل یا نوجوان در فضای حقیقی از سوی قانون‌گذار جرم‌انگاری و برای آن مجازات تعیین شده است، اما نقطه عطف این امر مربوط به قانون حمایت از اطفال و نوجوانان است که قانون‌گذار در بیست و سوم اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۹۹ به صورت افتراقی و جامع در فصل سوم از قانون مذکور به جرم‌انگاری رفتارهای معارض با قانون علیه اطفال و نوجوانان پرداخته است. مطابق

بند ۹ ماده ۱۰ قانون مورداشاره، «برقراری ارتباط با طفل و نوجوان در فضای مجازی به‌منظور هرگونه آزار جنسی یا ارتباط جنسی نامشروع به یکی از مجازات‌های درجه شش قانون مجازات اسلامی»، مجازات دارد. قانون‌گذار در قانون جرایم رایانه‌ای در بخش دوم مربوط به آیین دادرسی جرایم رایانه‌ای حمایت‌های شکلی ویژه‌ای از بزه‌دیدگان جرایم رایانه‌ای کرده است (جوان جعفری بجنوردی و قتلویی طرقي، ۱۳۹۵: ۱۰۲). این حمایت‌ها به صورت عمومی است و به کودکان اختصاص ندارد.

لازم است به حمایت‌های شکلی از بزه‌دیده نیز اشاره کرد (رایجیان اصلی، ۱۳۹۰: ۹۷) که البته به شکل عمومی بوده و خاص کودکان بزه‌دیده نیست. یکی از حمایت‌هایی که از بزه‌دیده در فرایند دادرسی کیفری صورت می‌گیرد، حق دسترسی به وکیل دادگستری است. حق انتخاب وکیل مدافع یکی از مهم‌ترین اصول دادرسی عادلانه است. زیرا همه انسان‌ها حقوقدان نیستند. حق دسترسی به وکیل مدافع در نظام حقوقی ایران در قانون اساسی، قوانین موضوعه عادی و رویه‌های قضایی و دکتترین حقوقی، به اشکال گوناگون به رسمیت شناخته شده است. علنی بودن دادرسی یکی از تضمینات مهم رسیدگی‌های کیفری است که در قانون اساسی ایران و قانون آیین دادرسی کیفری مورد تأکید قرار گرفته است. علنی بودن محاکمات یکی از راه‌های تضمین امنیت قضایی است، زیرا قاضی همواره قضاوت و تصمیم خود را در معرض افکار عمومی می‌بیند و دقت فراوانی به خرج می‌دهد. این اصل به دلیل اهمیتی که دارد یکی از اصول قانون اساسی را به خود اختصاص داده است (صبری، ۱۳۹۴: ۵۶). ماده ۳۵۲ قانون آ.د.ک نیز به علنی بودن محاکمات دادگاه پرداخته است. بنابراین هنگامی که اصل عدالت علنی در رویه حقوقی مورد شناسایی قرار گیرد،

می‌توان انتظار داشت که دارای تأثیرات جانبی چندی باشد که در شناسایی اهداف خاصی از مجازات مفید باشد.

۱-۳- جبران خسارت

بزه‌دیدگی اغلب با ورود ضرر و زیان به بزه‌دیده ملازمه دارد. پیش‌بینی سازوکار جبران آثار ناشی از بزه‌دیدگی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های حقوق کیفری در راستای حمایت از بزه‌دیدگان جرایم رایانه‌ای است که آثار آن به‌طور مستقیم بر بزه‌دیدگان جرایم فوق تبلور می‌یابد و هرچه گسترده باشد از گسترش آسیب وارده در اثر ارتکاب جرم علیه بزه‌دیدگان جلوگیری می‌کند. جبران آثار بزه‌دیدگی شامل جبران خسارت پرداخت غرامت اعاده وضع به حالت سابق، اعاده حیثیت یا توان‌بخشی یا تاوان است این سازوکار به دو شکل رسمی (جبران خسارت مادی و معنوی) و نیز پرداخت غرامت دولتی عمومی و (فردی و غیررسمی) مثل میانجیگری برای سازش، داوری صلح و آشتی قابل اعمال است (یوسفی مراغه، ۱۳۸۹: ۱۶۲).

در جمهوری اسلامی ایران جبران‌پذیری مالی خسارت‌های مادی به‌طور کلی پذیرفته شد است. «در کنار جبران خسارت مادی، حمایت‌های معنوی عاطفی و حیثیتی هم نسبت به بزه‌دیدگان جرایم رایانه‌ای باید مورد توجه قرار گیرد. روشن است که هر جرمی گذشته از خسارت‌های مادی از ردگی خاطر بزه‌دیده را نیز به همراه دارد. این آزرده‌گی خاطر که از آسیب به عواطف و احساسات فرد یا حیثیت شخص برمی‌خیزد و در جرم‌های مختلف بازتاب‌های گوناگون دارد درد و رنج عاطفی و حیثیتی نامیده می‌شود (رایجیان اصلی، ۱۳۹۰: ۹۰). جبران درد و رنج‌های عاطفی به دلیل برآورد ناپذیری مالی از جبران خسارات مادی جدا است (فیلیزولا، ۱۳۷۹: ۱۳۰). حمایت عاطفی از بزه‌دیدگان را می‌توان از گذر مراکز خصوصی روان‌درمانی بهره‌مند از روان‌شناسان متخصص تضمین کرد.

۲- نحوه جبران خسارت اطفال بزه‌دیده فضای سایبری

روش‌های جبران خسارت اطفال بزه‌دیده فضای سایبری عبارت‌اند از:

۱-۲- جبران خسارت مادی

در قانون مسؤولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹، جبران خسارت ناشی از جرم پذیرفته شده است. به‌موجب ماده ۷ این قانون «هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا به هر حق دیگر که به‌موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسؤول جبران خسارت ناشی از عمل خود است.» در قانون آیین دادرسی کیفری نیز به جبران خسارت ناشی از جرم پرداخته شده است. روند طرح دعوی مطالبه خسارت ناشی از جرم به‌موجب قسمت آخر ماده ۱۵ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ مطالبه ضرر و زیان مستلزم رعایت تشریفات آیین دادرسی مدنی است. منظور از رعایت تشریفات آیین دادرسی مدنی در مطالبه ضرر و زیان ناشی از جرم، تسلیم دادخواست حقوقی و پرداخت هزینه دادرسی مربوط به آن است. در رابطه با لزوم تقدیم دادخواست استثنائات آن و موعد تقدیم دادخواست مطرح می‌گردد (درویشی، ۱۳۹۶: ۶۷). ایده جبران خسارت، ارتقای حس مسؤولیت‌پذیری شخصی نسبت به کودک است. مهم‌ترین دغدغه خاطر بزه‌دیدگان جرایم پیش از آنکه اجرای مجازات بر بزه‌کار باشد، جبران خساراتی است که در نتیجه وقوع جرم متحمل شده‌اند (توجهی، ۱۳۸۳: ۵۶). بدیهی است وقتی جرمی رخ می‌دهد و کسی از رهگذر وقوع آن خسارت می‌بیند همه نگاه‌ها در مرحله اول متوجه بزه‌کار است کسی که با نقض قانون و با مخالفت با اراده قانون‌گذار به دیگری صدمه وارد کرده است (حاجی‌ده‌آبادی، ۱۳۸۵: ۷۱). بزه‌کار موظف است خسارات کودک را به‌طور کامل جبران کند؛ به‌عبارت‌دیگر مسؤولیت بزه‌کار در این قسمت محدود نیست؛ برخلاف جبران دولتی خسارت که بیشتر کشورها،

زیان‌دیده حق خواهد داشت جبران تمام زیان‌های مالی یا معنوی خود را از عامل زیان بخواهد و او ملزم به جبران زبانی است که ایجاد کرده است. تبصره ۲ همین ماده بیان می‌دارد «منافع ممکن‌الحصول تنها به مواردی اختصاص دارد که صدق اتلاف نماید. همچنین مقررات مرتبط به منافع ممکن‌الحصول و نیز پرداخت خسارت معنوی شامل جرایم موجب تعزیرات منصوص شرعی و دیه نمی‌شود». عدم جبران منافع ممکن‌الحصول و خسارت معنوی در تعزیرات منصوص شرعی و دیات نیز در پی ایراد شورای نگهبان به ماده افزوده شده است. لازم به ذکر است که عدم پرداخت خسارت به‌عنوان منافع ممکن‌الحصول و خسارت معنوی در جرایمی که از تعزیرات منصوص شرعی یا مستوجب دیه باشند در حالی مقرر شده که اگر این جرایم مستلزم حد یا قصاص یا تعزیر غیر منصوص باشند حکم به پرداخت منافع ممکن‌الحصول و خسارت معنوی داده خواهد شد (خالقی، ۱۳۹۶: ۴۳).

در ماده ۳ این قانون پس از تأکید بر جبران خسارت مادی یا معنوی زیان‌دیده مذکور در ماده ۲، اختیار تعیین میزان زیان و نحوه جبران آن به عهده دادگاه گذاشته شده است. ماده ۸ قانون مذکور اختصاص دارد به انتشارات خلاف واقع که به حیثیت و اعتبار و یا موقعیت دیگری زیان وارد می‌سازد. در این ماده تصریح شده است: «کسی که در اثر تصدیقات یا انتشارات مخالف واقع به حیثیت و اعتبارات و موقعیت دیگری زیان وارد آورد مسؤول جبران آن است...» ابهام در معیار جبران خسارت معنوی مقنن به دادگاه اجازه می‌دهد که خسارت معنوی را به‌صورت مالی نیز جبران کند اما این پرسش مهم است که کیفیت این جبران چیست؟ دادگاه بر اساس چه معیاری مبلغ خسارت مالی را مشخص می‌کند؟ این اشکال یکی از موانع مهم جبران خسارت معنوی بوده و هست راهکار مقنن در این خصوص می‌توانست سهم مهمی در کمک به رویه قضایی و زنده کردن خسارت معنوی ایفا کند؛ به باور ما کیفیت جبران خسارت معنوی، همسنگ

محدودیت‌هایی را در میزان پرداخت خسارت و نوع خسارت وارده دارند. گاه بزهکار تنها بخشی از خسارت را جبران می‌کند و گاه فاصله زمانی میان وقوع جرم و جبران خسارت توسط بزهکار طولانی است همه این‌ها در حالی است که خسارت بالفعل بزه‌دیده جبران بالفعل می‌طلبد به‌ناچار باید در جستجوی شخص یا اشخاص دیگر برآمد که به این مهم اقدام نماید (فرجی‌ها و بازیار، ۱۳۹۰: ۱۳۸). جبران خسارت باید با صدمه وارده خاص متناسب باشد و نباید با توانایی پرداخت شخص محکوم مرتبط باشد. عدم امکان جبران خسارت توسط بزهکار، موجب پیدایش اصل جبران خسارت بزه‌دیده توسط دولت و نهادهای عمومی می‌شود. در زمینه جبران دولتی خسارت بزه‌دیدگان در حقوق ایران قانون‌گذار از مبنای نظری خاصی در مورد مسؤولیت دولت در برابر بزه‌دیدگان پیروی نکرده و جنبه‌های محدودی از مسؤولیت دولت به رسمیت شناخته است.

۲-۲- جبران خسارت معنوی

در ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ آمده است: «شاکمی می‌تواند جبران تمام ضرر و زیان‌های مادی و معنوی و منافع ممکن‌الحصول ناشی از جرم را مطالبه کند. تبصره ۱- زیان معنوی عبارت از صدمات روحی یا هتک حیثیت و اعتبار شخصی، خانوادگی یا اجتماعی است دادگاه می‌تواند علاوه بر صدور حکم به جبران خسارت، مالی، به رفع زیان از طرق دیگر از قبیل الزام به عذرخواهی و درج حکم در جراید و امثال آن حکم نماید.» در ماده مذکور بجای مدعی خصوصی، لفظ شاکمی ذکر شده است. ثانیاً منافع ممکن‌الحصول هم اضافه شده است. نباید از تصریح قانون‌گذار دایر بر اینکه دادگاه می‌تواند استنباط شود که دادگاه رأساً می‌تواند آن را انجام دهد بلکه اقدام دادگاه در صورتی جایز است که آن از سوی خواهان یعنی زیان‌دیده معنوی مطابق مقررات مطالبه شده باشد (طهماسبی، ۱۳۹۶: ۲۸۰/۱). بدین ترتیب در صورتی که تمام شرایط و ارکان جبران خسارت ناشی از جرم وجود داشته باشد

روانی نوعی نارسایی و یا اختلال و به عبارت دیگر گونه‌ای از بیماری است که در روان فرد پدید می‌آید و معیار عینی دارد و خود را در قالب رفتارهای سوء متعدد، از سوی بزه‌دیده‌ای که متحمل خسارت گردیده و از درون دچار اذیت و آزار است بروز می‌دهد. مرز میان آسیب‌های روانی و درد و رنج عاطفی و حیثیتی بسیار دقیق و نزدیک است. گسترش آسیب عاطفی ممکن است به یک آسیب یا بیماری روانی منتهی شود که در این صورت اقدام‌های درمانی ضروری است (مالکی زاده، ۱۳۸۷: ۱۰). به نظر این‌گونه آلام احساسی و عاطفی که از آزرده‌گی خاطر و جریحه‌دار شدن احساسات کودک ناشی شده است، از طریق حمایت‌های روان‌شناسانه یا مداخله‌های روان‌شناختی بدون آنکه نیاز به درمان‌های پزشکی و روان‌پزشکی باشد ترمیم‌پذیر بوده و تشکیل جلسات درمانی و مشاوره با حضور افرادی که دانش و اطلاعات کافی در حوزه حقوق کودکان و مهارت‌های ارتباطی ویژه، دارند برای ایجاد اطمینان خاطر روحی مجدد در کودک و نجات او از کاستی‌های عاطفی بسیار مثمر ثمر باشد. بدین‌سان وجه تفاوت خسارت روحی روانی با خسارات ناشی از لطامات وارده به آبرو و حیثیت این است که خسارات روانی شکل گسترده و شدیدتری نسبت به خسارات عاطفی بوده و ترمیم خسارات روانی با مشاوره و مداخلات روان‌شناسی کافی نبوده و درمان پزشکی و اقدامات روان‌پزشکی را می‌طلبد. بزه‌دیدگان باید از خدمات مراقبتی دولت و خدمات تأمین اجتماعی برخوردار باشند (مصفا و داور، ۱۳۹۱: ۸۶).

مطابق قسمتی از اصل ۱۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برطرف ساختن هر نوع محرومیت در زمینه‌های بهداشت و پزشکی از جمله وظایف دولت در ایران است همچنان که مطابق اصل ۲۹ قانون مذکور برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره حقی است

جبران‌پذیری اصل آن است زیرا وقتی معیاری برای جبران، نباشد آرام‌آرام اصل آن نیز به محاق می‌رود (قراخانی‌بنی، ۱۳۹۹: ۴۳).

همچنین ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری از سه قسم خسارت «مادی، معنوی و منافع ممکن‌الحصول» یاد می‌کند. تبصره ۲ ماده ۱۴ برای روشن کردن قسم اخیر مقرر می‌دارد: «منافع ممکن‌الحصول تنها به مواردی اختصاص دارد که صدق اتلاف نماید در این خصوص ذکر چند نکته مفید است» اولاً مفهوم خسارت ممکن‌الحصول و عدم‌النفع و اینکه مفهومی مستقل هستند، نزاعی بی‌فایده است. ثانیاً تفاوت بین اتلاف و تسبیب نیز لفظی است و صدق اتلاف و صدق تسبیب تفاوتی با هم ندارند. اگر معنای تبصره این است که منافع ممکن‌الحصول تنها بر اساس قاعده اتلاف به دست می‌آید، قطعاً واجد ایراد است ولی اگر معنای اتلاف اعم از اتلاف مباشرتی و به تسبیب باشد قابل‌تحمل خواهد بود هرچند بازهم خالی از ایراد، نیست زیرا برای جبران خسارت ممکن‌الحصول نیازی نیست که وامدار قاعده اتلاف باشیم و می‌توان بر اساس شرایط عمومی ضرر، مسلم قابل پیش‌بینی شخصی به نتیجه‌ای بهتر و منطقی دست یافت. ثالثاً قرار دادن خسارت ممکن‌الحصول هم‌عرض با دیگر خسارات، نادرست و برخلاف قواعد عمومی مسؤولیت مدنی است. تنها توجیه قانون این است که گفته شود به دلیل نزاع حقوقی بی‌ثمری که پیرامون مفهوم عدم‌النفع به وجود آمده بود مقنن در مقام روشن کردن شرایط جبران آن برآمده و ذکر خاص بعد از عام نموده است نه اینکه قسم خاصی از خسارت را در نظر گرفته باشد (سالونی، ۱۳۹۷: ۵۰۲) ..

۲-۳- جبران خسارت به صورت ارائه خدمات درمانی پزشکی علاوه بر خسارت‌های مادی و معنوی که به جسم و حیثیت و اعتبار کودک بزه‌دیده در فضای مجازی وارد می‌شود، کودک بزه‌دیده از منظر روحی و روانی نیز دچار آسیب می‌شود. آسیب

قوانین، ناکارآمدی سازوکارهای اجرایی جبران دولتی خسارت در ایران موجب شده است این فرایند در خوش‌بینانه‌ترین حالت چندین سال به طول انجامد. بخشی از این تأخیر ناشی از عدم تأمین بودجه و منابع مالی موردنیاز برای پرداخت دیه است و بخش دیگر آن به ابهام و ضعف قوانین و مقررات ناظر بر جبران دولتی خسارت بزه‌دیدگان مربوط می‌شود.

موضوع حمایت اجتماعی از بزه‌دیدگان جرایم رایانه‌ای نه تنها در قوانین خاص مرتبط با جرایم رایانه‌ای، بلکه در قوانین عام نیز مورد بی‌مهری قرار گرفته است که انتظار می‌رود حداقل در قوانین عام به‌ویژه در تصویب نهایی لایحه حمایت از بزه‌دیدگان این امر مورد عنایت ویژه قرار گیرد که حداقل می‌تواند رهیافتی نو برای پیش‌گیری از باز آسیب‌دیدگی باشد. از بین رفتارهای جرم‌انگاری شده، تنها عملی که مربوط به فضای سایبری بوده و طفل یا نوجوان به‌عنوان بزه‌دیده آن شناخته می‌شوند مربوط به بند ۹ از ماده ۱۰ قانون فوق‌الذکر است. این ماده بیان می‌کند: «هرکس نسبت به طفل و نوجوان مرتکب آزار و سوءاستفاده می‌شود، در صورتی که مشمول مجازات حد نباشد با در نظر گرفتن شرایطی مانند وضعیت بزه‌دیده، شرایط مرتکب و آثار جرم به ترتیب زیر مجازات می‌شود...» در ادامه قانون‌گذار در بند ۹ ماده مذکور بیان می‌دارد: «برقراری ارتباط با طفل و نوجوان در فضای مجازی به‌منظور هرگونه آزار جنسی نامشروع به یکی از مجازات‌های درجه ۶ قانون مجازات اسلامی». این در حالی است که می‌توان برای بزه‌دیدگی طفل یا نوجوان در فضای سایبری یک تقسیم‌بندی جامع‌تری را انجام داد. به این‌گونه: الف- بزه‌دیدگی جسمی یا فیزیکی (در جرایم خشونت‌آمیز علیه اشخاص رخ می‌دهد مانند تحریک طفل یا نوجوان به خودکشی از طریق فضای سایبری). ب- بزه‌دیدگی روانی (فرآیندی است که در آن بزه‌کار سلامت روانی و احساسات بزه‌دیده را هدف قرار می‌دهد مانند توهین و تهدید). پ- بزه‌دیدگی جنسی (مانند بهره‌کشی جنسی یا هرزه‌نگاری). ت- بزه‌دیدگی مالی (فرآیندی است که در آن

همگانی دولت مکلف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک‌یک افراد کشور تأمین کند (غلامی، ۱۳۸۹: ۶۵). اصل ذکرشده در قانون اساسی که به نحوی از حق بر سلامت و حقوق پزشکی بزه‌دیدگان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران حکایت می‌کند، هیچ‌گونه دامنه و گستره محدودکننده‌ای نداشته شامل همه افراد فارق از جنسیت، نژاد، زبان، و سایر ویژگی‌های از جمله محکومیت یا عدم محکومیت به مجازات می‌شود.

نتیجه‌گیری

فضای سایبری به‌واسطه عناصر تشکیل‌دهنده و ماهیت خاصی که دارد توانسته است هم در خدمت انسان باشد و هم این‌که توانسته است ابزاری برای ارتکاب برخی از جرایم و اعمال غیرقانونی علیه کودکان باشد. لزوم جبران سریع خسارت بزه‌دیده می‌تواند او را از باز بزه‌دیدگی و انتقام‌گیری از جامعه بازدارد. ضرر و زیان‌های ناشی از جرم قابل مطالبه است. این ضرر و زیان‌ها به دو صورت است: ۱) ضرر و زیان‌های مادی که در نتیجه ارتکاب جرم حاصل شده باشد مانند خساراتی که بر اثر تصادف به خودرو شاکی وارد می‌آید. ۲) منافی که امکان به دست آوردن آن وجود دارد اما مدعی خصوصی بر اثر ارتکاب مجرم به جرم، از آن محروم و متضرر شده است. در امور کیفری ضرر و زیان مادی، خسارتی است که بر اثر ارتکاب جرم به اموال و دارایی شاکی وارد می‌شود، که گاه به‌صورت از بین رفتن کامل مال و گاه به‌صورت کاهش قیمت آن‌ها است. در پاره‌ای از موارد ارتکاب جرم موجب محروم شدن شخص از منافی می‌شود که انتظار می‌رفت شاکی آن را در وضعیت عادی به دست آورد.

در شرایطی که بزه‌کار امکان جبران خسارت واردشده بر کودک بزه‌دیده را نداشته باشد، بحث جبران زیان از سوی دولت مطرح می‌شود. اما علاوه بر پراکندگی و ابهام موجود در

تقنینی ایران مندرج در علوم جنایی). چاپ اول، تهران: نشر سمت.

- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق. چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات گنج دانش.

- جوان جعفری بجنوردی، عبدالرضا و قتلویی طرقي، شعله (۱۳۹۵). «نقش مددکار اجتماعی در نظام عدالت کیفری اطفال و نوجوانان بزه‌دیده». *مجله وکیل مدافع*، ۱۵: ۹۱-۱۰۸.

- حاجی‌ده‌آبادی، احمد (۱۳۸۵). «از جبران خسارت بزه‌دیده توسط بزه‌کار تا جبران خسارت توسط دولت». *مجله فقه و حقوق*، ۱۲۲: ۹۵-۱۲۲.

- خالقی، ابوالفتح و رحیمی، حمید (۱۳۹۴). «مقاله اجلاس سیاست جنایی جبران خسارت بزه‌دیده در قانون آیین دادرسی کیفری». *همایش ملی قانون آیین دادرسی کیفری سال ۱۳۹۲ در بوته نقد*، تهران.

- رایجیان اصلی مهرداد (۱۳۸۱). *بزه‌دیده در فرایند کیفری*. تهران: نشر خط سوم.

- رایجیان، اصلی، مهرداد (۱۳۹۰). *بزه‌دیده شناسی حمایتی*. چاپ دوم، تهران: انتشارات دادگستر.

- صبری، محمد (۱۳۹۴). *محتسای قانون آیین دادرسی کیفری*. چاپ اول، تهران: انتشارات فردوسی.

- طهماسبی، جواد (۱۳۹۶). *آیین دادرسی کیفری*. جلد اول، چاپ سوم، تهران: انتشارات میزان.

- عباچی، مریم (۱۳۸۸). *حقوق کیفری اطفال در اسناد سازمان ملل متحد*. چاپ دوم، تهران: انتشارات مجد.

- غلامی، حسین (۱۳۸۹). «حقوق بیماران در نظام عدالت کیفری». *فصلنامه حقوق پزشکی*، ۴(۱۴): ۱۳-۴۵.

مالکیت افراد در قالب جرایمی از قبیل کلاهبرداری رایانه‌ای مورد خدشه واقع می‌گردد). بدین‌سان می‌توان این‌گونه بیان کرد که اطفال و نوجوانان به دلیل حس شتاب‌زدگی و بیش‌فعالی که دارند در صورت عدم نظارت و کنترل بیش از سایر افراد در معرض بزه‌دیدگی ناشی از فضای سایبری می‌باشند؛ به‌خصوص در عصر حاضر که بسیاری از ارتباطات و حتی آموزش از طریق این بستر صورت می‌پذیرد.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله توسط نویسنده نخست انجام گرفت و نویسندگان دیگر نظارت بر حسن انجام کار و بازنگری نهایی را عهده‌دار بوده‌اند.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، سپاسگزاریم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

- احمدی‌نژاد، نیما؛ احمدی موسوی، سید مهدی (۱۳۹۹). «راهکارهای پیشگیرانه از بزه‌دیدگی جنسی اطفال در فضای سایبری». *مجله پژوهش ملل*، ۵۶: ۹۷-۱۲۴.

- ایقانی، مصطفی؛ زهروی، رضا و میری، حسین، (۱۴۰۰). «پیشگیری وضعی و اجتماعی از بزه‌دیدگی اطفال در فضای مجازی». *مجله جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۱۶: ۱۰۰۷-۱۰۲۶.

- توجهی، عبدالعلی (۱۳۸۳). *علوم جنایی (اندیشه حمایت از بزه‌دیدگان و جایگاه آن در گستره جهانی و سیاست جنایی*

- موسوی، سید جمال؛ آقای بیجستانی، مریم و روحانی مقدم، محمد (۱۴۰۰). «فرآیند بزه‌دیدگی اطفال در فضای سایبری با تأکید بر عوامل اقتصادی». *مجله مطالعات فقه اقتصادی*، ۳(۴): ۳۷-۵۳.

- هدایت، هدیه (۱۳۹۲). *حمایت افتراقی از کودکان بزه‌دیده در فرایند کیفری: مطالعه تطبیقی اسناد بین‌المللی و حقوق کیفری ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، قم: دانشگاه مفید.

- هیأت مؤلفان (۱۳۸۰). *فرهنگ تشریحی کاربران کامپیوتر انتشارات مایکروسافت*. ترجمه فرهاد قلی‌زاده نوری، چاپ اول، تهران: نشر علوم روز.

- فرجی‌ها، محمد و ابوالقاسم، بازیار (۱۳۹۰). «جبران دولتی خسارت بزه‌دیدگان در حقوق کیفری ایران و انگلستان». *مجله حقوق تطبیقی*، ۲(۲): ۱۳۳-۱۵۲.

- فیلیزولا، ژینا (۱۳۷۹). *بزه‌دیده و بزه‌دیده شناسی*. ترجمه روح‌الدین کردعلیوند و احمد محمدی، تهران: انتشارات مجد.

- قراخانی‌بنی، رحمت‌الله (۱۳۹۹). *جبران خسارت معنوی*. چاپ اول، تهران: انتشارات کاشف علم.

- مالکی‌زاده، سروش (۱۳۸۷). «فرایند جبران خسارت بزه‌دیدگان در نظام عدالت کیفری». *مجله د/درسی*، ۷۰: ۳-۱۱.

- مصفا، نسرین و داور، زهرا (۱۳۹۱). *میثاق حقوق کودک در اسلام از منظر حقوق بشردوستانه بین‌المللی*. چاپ اول، تهران: نشر شهر دانش.